

Eredeti megjelenés: <https://qubit.hu/2022/06/10/letezik-igazsagos-haboru>

Dombrowszki Áron

Létezik igazságos háború?

Az Oroszország és Ukrajna között zajló fegyveres konfliktussal kapcsolatban gyakran merül fel a felelősség kérdése, az oroszok által elkövetett potenciális [háborús bűnök](#) jogi megítélése, illetve ennek nyomán általánosan az a kérdés, hogy mi számít egyáltalán háborús bűnnek, lehetnek-e a háborúnak szabályai, és ha igen, akkor melyek ezek. [Jogilag](#) a helyzet – legalábbis első pillantásra – nem túl bonyolult: a hadviselésnek vannak lefektetett szabályai, a szabályszegők szankcionálását pedig meghatározott protokollok alapján ítélkező nemzetközi bíróságok intézik. De vajon milyen *morális* elvek állhatnak az egyes nemzetközi jogszabályok, törvények és egyezmények mögött?

Kevés olyan elmélet van, ami már azelőtt védelemre, vagy legalábbis előzetes magyarázatra szorul, mielőtt egyáltalán kifejtettük volna. Az [igazságos háború elmélete](#) minden bizonnyal ezek közé tartozik, hiszen ha nem tudjuk, miről van szó, maga a szókapcsolat is értetlenséget, indulatokat válthat ki. Az elterjedt vélekedés szerint a háború, amely óhatatlanul civil áldozatokkal is jár, nem lehet igazságos, a történelemkönyvet lapozgatva pedig soha nem fogunk egyetlen igazságos háborút sem találni, így az egész elgondolás nonszensz.

Előljáróban fontos tisztáznunk a *deskriptív* (vagy leíró) és *normatív* (vagy előíró) állítások közötti különbséget. Deskriptívnek nevezzük azokat az állításokat, amelyek a világ tényeit leírják. A deskriptív állításokról egyértelműen eldönthető, hogy igazak vagy hamisak, és hogy mi teszi őket azzá, például: „A Kékes 1014 méter magas.” A normatív állítások ezzel szemben azt írják elő, hogy a világnak milyennek kellene lennie, például, a „nem helyes lopni” egy ilyen jellegű szabály.

Az igazságos háború elmélete egy normatív (etikai) elmélet, amely a fegyveres konfliktusokkal kapcsolatban igyekszik követendő szabályokat felállítani, amelyeket betartva a háború igazságosnak nevezhető. Ezen szabályok értékelése független attól, hogy a világban a háborúk miként zajlottak, zajlanak vagy fognak zajlani, mint ahogy a lopást tiltó törvényeken

sem ütközünk meg azon az alapon, hogy mivel úgyis lopnak nap mint nap, ezért felesleges azt tiltani.

Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne hatékony kiinduló ellenvetésünk: *pacifistaként* gondolhatjuk, hogy a háború soha semmilyen körülmények között nem lehet igazságos, lezárva ezzel a logikai teret minden további etikai szabály előtt. Másrészt, *realistaként* úgy is gondolhatjuk, hogy a háborús cselekedeteknek nem kell morális elbírálás alá esniük, mert a háborúnak nincsenek szabályai, így elegendő a nemzeti érdekekre hivatkozni. Az igazságos háború elmélete e két álláspont között helyezkedik el.

Az igazságos háború szabályai

A háborúról való gondolkodás természetesen nem történeti előzmények nélküli, és napjainkban is élénk viták zajlanak ezen a kutatási területen. Két fő irányzat alakult ki: a [tradicionalisták](#) szorosabban kötődnek a jogalkotáshoz, fontosnak tartják, hogy a törvényeket morális elvekkel igazolják. A [revizionisták](#) viszont nem félnek ezektől elszakadni, és vannak köztük, akik [megkérdőjelezik](#) az államok jogát az önvédelemre vagy [problematizálják](#) az egymással harcoló felek egyenlőségének tiszteletben tartását. Az alábbiakban az igazságos háború *tradicionalista* megközelítésével foglalkozunk, néhány sarkalatos ponton jelezve a revizionista eltéréseket, bár meg kell jegyezni, hogy sok szempontból a tradicionalista tábor sem egységes. Az igazságos háború modern elmélete a háborút három szakaszra osztja, amelyeket különálló eseményekként vizsgál, és minden egyes periódusra vonatkozóan más morális elveket állapít meg: a háborúba való belépés szabályai (*jus ad bellum*), a háború alatti elvek (*jus in bello*), és a háborúból a békébe való átmenet idejére vonatkozó szabályok (*jus post bellum*). Nézzük meg ezeket sorban!

A legtöbb vita arról folyik, hogy egy államnak egyáltalán milyen helyzetekben igazságos fegyveres erőszakot alkalmaznia egy másik állammal szemben, és mi szolgálhat a háborúba lépés legitim indokául. Erre a leggyakoribb válasz az, hogy kizárólag a honvédő háborúk megengedettek, amelynek során egy állam az ország szuverenitását és az állampolgárok életét fenyegető erőkkel szemben veszi fel a harcot. Emellett legitim *casus bellinek* – a háborúra feljogosító indoknak – lehet elismerni a humanitárius intervenciót is. Ha például egy állam nem kívánja tétlenül nézni, hogy a világban valahol népiirtás zajlik, és beavatkozik, úgy ezt az államot

nem ítélnék el tettéért, mert indokoltan lépett fel. Ebben az esetben természetesen bizonyos kvalifikációk alkalmazandók: a fegyveres beavatkozás nem lehet az első reakció, ám ha már sor került rá, akkor is arányosnak kell lennie, valamint nem árt, ha a cselekmények a nemzetközi joggal is kompatibilisek.

Fontos hangsúlyozni, hogy az *ad bellum* szabályok alkotása során az államokat tekintjük ágenseknek (ez így lesz majd a *post bellum* eseménynél is), mert háborút indítani csak ezek képesek, így a felelősség is az államra hárul. (Ez markáns eltérést jelent a revizionista megközelítéshez képest, ami nemcsak az államközi konfliktusokat veszi számba, de az azon belülieket is, mint amilyen a polgárháború vagy a [forradalom](#), így tagadja a fenti tézist.) A háborúba lépést követően megjelenik az egyéni ágencia is, bár a résztvevő katonák felelőssége a fennálló parancsnoklási rend miatt némileg összetettebb kérdés.

Áttérve a második kérdésre, a háborúban alkalmazott *jus in bello problémájára*, az etikus hadviselésnek számos szabálya közül négy kiemelt figyelmet érdemel. Az első az, hogy a sebesülteket és a civil lakosságot minden esetben szükséges egyértelműen megkülönböztetni a harcoló felektől, mert míg az előbbieket védelmet élveznek – hasonlóan a vöröskeresztes objektumokhoz vagy menedékhelyekhez –, az utóbbiakat legitim módon lehet célba venni, és velük szemben akár halálos mértékű erőszakot alkalmazni. (Ugyanakkor revizionisták közt bizonyos fokig vitatott a civilek immunitásának tézise, ahogyan az is, hogy valamennyi harcoló fél – függetlenül attól, hogy igazságos vagy igazságtalan háborút vív – egyenlő morális státuszt élvez-e.)

Az etikus hadviselés második szabálya, hogy a csapatoknak a kitűzött katonai célok eléréséhez feltétlenül szükséges mértékű erő bevetésére kell szorítkozniuk, hogy minimalizálják a felesleges rombolást és a civil áldozatok számát. Ezek a szabályok egyúttal a bevethető fegyverekre nézve is megszorítást jelentenek. Tiltják például azokat, amelyek olyannyira pontatlanok, hogy szándékolatlanul is kárt tehetnek védett objektumokban vagy személyekben – ilyenek a biológiai vagy nukleáris fegyverek – sértve ezzel a megkülönböztetethez való elvét.

Harmadszor, elvárható, hogy a hadifoglyokkal, akik már nem jelentenek fenyegetést, emberségesen bánjanak. Visszaélni a kiszolgáltatott helyzetükkel, éheztetni, kínozni, vagy más módokon ártani nekik nem szabad. Negyedszer fontos, hogy a katonáknak és a döntéshozóknak a

harc során lelkiismeretesen, helyes szándékokkal kell cselekedniük. Ez azt jelenti, hogy nem használhatják kifogásként a háborút arra, hogy morálisan rossz tetteket hajtsanak végre, például még az igazságos háborút vívó oldalon harcoló katonák esetében sem fogadható el az, ha valaki csak azért ragad fegyvert, hogy megtapasztalja, milyen lehet jogi következmények nélkül embert ölni.

Ami a háborút követő szabályokat illeti, a háború lezárása után meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy a háborús bűnösök nemzetközi bíróságokon felelősségre vonhatók legyenek. Ennek előfeltétele, hogy már a harci cselekményekből kizárjuk az ágenciával nem rendelkezőket, például a gyermekeket vagy a mentális betegséggel rendelkezőket – tehát őket nem szabad katonaként alkalmazni –, és hogy a különböző beosztások, a belőlük következő függelmi viszonyokkal együtt, valamint a különböző státuszok (politikai, katonai vagy civil) elválaszthatók legyenek egymástól. A békeszerződések aláírása után elégedetlenségből vagy bosszúvágyból indított újabb háború nem lehet igazságos.

Gyakorlati alkalmazások

Az igazságos háború elméletének hosszú története van, és bár ez nem jogi, hanem morális (filozófiai) elmélet, a tradicionalisták célja mégiscsak az, hogy a kidolgozott elveket átültessék a gyakorlatba, tanácsot adva a döntéshozóknak, jogalkotóknak. Ez a kutatási terület a nemzetközi humanitárius jog bizonyos törvényeinek alapjául szolgált, különös tekintettel a [Genfi egyezményekre](#).

Az igazságos háború elméletének az utóbbi évtizedekben komoly kihívásokkal kellett szembenéznie: a haditechnológiában történt előrelépések miatt a terület kutatóinak elvileg új kutatási projekteket kell állást foglalniuk. A kétezres években megjelent távirányítású offenzív drónok használata speciális kérdéseket vet fel arra vonatkozóan, hogy bevetésük vajon [morálisan megengedhető-e](#). A közvetlen humán felügyeletet nem igénylő autonóm fegyverrendszerek elméleti lehetősége még súlyosabb problémákat jelent, amelyeket rendszerint az előző szakaszban ismertetett elvek mentén, de [nem mindig teljesen elfogulatlanul](#) tárgyalnak. Kérdéses például, hogy az autonóm fegyverrendszerek kifejlesztése után alacsonyabbra kerül-e a háborúba lépés küszöbe: azok a nemzetek, amelyek ilyen eszközöket birtokolnak, óhatatlanul túlerőre

tesznek szert, ami arra készítheti őket, hogy mondjuk területszerzési célból igazságtalan háborúkat indítsanak, másfelől a hagyományos fegyverrendszerekben túlerővel levő hadseregek nehezebben szánják el magukat arra, hogy autonóm fegyverrendszerekkel rendelkező országokat támadjanak meg. Nem világos az sem, hogy az autonóm fegyverrendszerek képesek-e eleget tenni a fentebb tárgyalt *in bello* követelménynek a harcoló felek és a civilek megkülönböztethetőségével kapcsolatban: a nem kellő alaposággal kidolgozott szoftverek vagy pontatlan szenzorok akár oda is vezethetnek, hogy az eszközök a fegyvertelen lakosságot veszik célba. Ha pedig tragédia történne, nincs egyértelmű válaszunk arra, hogy ki az, akit felelősségre vonhatnánk az elkövetett háborús bűnökért. (Tegyük hozzá: a morális felelősség kérdése [általánosítható](#) valamennyi autonóm technológiára, az intelligens orvosi-diagnosztikai rendszerektől az önvezető autókig.) Ezen elméleti viták eredménye befolyással bír arra is, hogy az autonóm fegyverrendszerek [tiltásáért](#) küzdő csoportok a jövőben sikerrel járnak-e vagy sem.

A szerző az ELTE BTK Filozófia Intézetének doktorandusza és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének tudományos segédmunkatársa. A cikk az MTA Lendület Értékek és Tudomány Kutatócsoport; valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.